

NEYİ, NASIL OKURUZ ya da OKUMALIYIZ?

Prof. Dr. V. Doğan Günay
Dokuz Eylül Üniversitesi
Buca Eğitim Fakültesi
Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
dogan.gunay@deu.edu.tr

0. Genel Gözlemler

Size bazı okuma durumlarıyla ilgili örnekler verelim.

1. Ali üniversiteyi bitirdi, iş arıyor. Günlük gazeteleri alıp kendine uygun iş arar. O gün gazeteyi alınca doğrudan ilanlar sayfalarına gitti ve "eleman arayanlar" kısmını buldu.

2. Üniversite öğrencisi Veli, ödevini hazırlamak için kütüphaneye gitti. Seçtiği konu "edebiyatta deniz" temasıdır. Dergi makaleleri ve kitap kataloğu bölümünde denizle ilgili çok sayıda başlık var. O zaman her kaynağı ayrıntılı olarak inceledi ve kendisine en uygun kitap ya da kitapları buluncaya kadar bu okuma ve aramayı sürdürdü.

3. Selami bir arkadaşının telefonunu arıyor. Arkadaşının adını soyadını ve yaklaşık adresini biliyor. Bilinmeyen numaralara sordu ve bir türlü istediği kişiye ulaşamadı. Evdeki eski telefon rehberinden aramaya karar verdi. Rastgele bir sayfa açtı ve sayfanın üstündeki harfe bakınca çok uzaklarda olduğunu gördü. Arkadaşının soyadının olduğu harfe doğru geldi. Bir baktı ki aynı soyad ve hatta aynı adla birkaç kişi var. Bu sefer bildiği kadarı ile adreslerini okumaya başladı ve doğru adı, telefon numarasını ve adresi buldu.

4. Birçok arkadaşı Niyazi'ye **Şu Çılgın Türkler** kitabını okumasını önerdi. Önerilere uyararak okumaya başladı. İlk başlangıçta 50 sayfa okudu, yoruldu, ertesi günü devam etmek üzere kitabı kapattı. Daha sonra kaldığı sayfadan okumayı sürdürdü.

5. Fevzi Fransa'yı ziyaret eder. Bir tek sözcük Fransızca bilmemektedir. Araba ile giderken gördüğü mağaza adı ile mağazanın vitrinindeki mal arasında bir ilişki kurar. Örneğin "boulangerie" yazan dükkanın vitrininde ekmek görür. Daha sonra aynı adı ile ekmek resmini bir arada görür. Böylece nasıl teleafuz edildiğini bilmese de "boulangerie" sözcüğünün ekmekle ilgili olduğunu öğrenir.

6. İlhami kız arkadaşı ile ayrılmıştır. Kütüphanesindeki tüm şiir kitaplarını masanın üzerine yığar ve kız arkadaşına en hüznü şiiri seçip göndermek ve kendisine yeniden bir şans vermesini ister. Okurken bulduğu bir şiir kendi ruhsal durumunu çok iyi yansıttığını düşünür. Aynı şiiri aylar önce okuduğunda içinde bir heyecan ve coşku oluşmuştu. Şimdi ise hüznü için aynı şiiri seçtiğini fark etti.

Bunlara sayısız örnek eklenebilir. Her durumda okumanın bilgi edinme, haz almak ya da belli bir amaç için öğrenme olduğunu söyleyebiliriz. Okuma

bir seçme işidir, okuma benzerleri arasından ayırt edip onun dilsel ve simgesel kodunu çözme işidir.

Okuma ile ilgili verilebilecek çok sayıda bilgi vardır. Örneğin iletişim açısından, okumanın amacı açısından ya da yazma ve okuma ilişkisi açısından söylenecek birçok şey bulunur. Her okuma bir iletişim sürecidir ve her türlü iletişim en az iki kişi arasında gerçekleşmek zorundadır. Okuma ediminden söz etmek için yazma ediminden de söz etmek gerekiyor. Yazma edimi yoksa okuma ediminden söz edilemez.

O halde okuma nedir diye sormak gerekiyor. Herkesin bu edim için vereceği bir yanıtı olacaktır. Hatta verilen yanıtlar da çok konu dışı şeyler değildir. Ben de bir tanım vereyim.

Okumak: "Hangi yapıda, biçimde ya da durumda olursa olsun, kendi bağlamı ve tutarlılığı içindeki bir metinde, sözcüklerin ya da tümcelerin bir arada bulunmasıyla oluşan anlamı keşfetmek ve ortaya koymak için göstergeler dizgesini gözlemlenmek; dizgeleri birbiriyle ilişkilendirerek sözcük anlamının ötesinde bir anlam bulmak, yani anlamlandırmak demektir"¹. Kısaca yazılı bir metnin karşısında yapılan anlamlandırma sürecini okuma olarak tanımlayabiliriz.

Okuma denince herkesin aklına, yazılı bir metin karşısında yapılan düşünsel etkinlik gelir. Bu tanımı daha farklı yorumlayanlar da olmuştur. Örneğin okumayı "daha önce oluşturulmuş anlamlı bütünler karşısında alıcının yaptığı düşünsel etkinlik ve anlamlandırma süreci"² biçimindeki bir tanımda yalnızca yazılı metinler söz konusu olmayabilir.

- * haritaya bakıp yol ve/ya da yön bulan gezginin,
- * ormanda hayvanın izlerini okuyan hayvanbilimcinin,
- * bebeğinin gak-guk seslerinden çocuğunun ne istediğini anlayan annenin,
- * doğadaki nesnelere ve olgulardan yola çıkarak sevgilisinin güzelliğini ayrıntılı olarak betimleyen halk ozanının,

¹ GÜNAY, V. Doğan (2004) **Metin Bilgisi**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul : Multilingual Yayınları, s.23.

² BENAMOU, Michel (1979) **Pour une Nouvelle Pédagogie du Texte Littéraire**, Paris : Librairies Hachette et Larousse, p. 10

- * birç oyununda ortağının konuşmalarından ortağının elinde hangi kâğıtların ve kaç sayısının olduğunu okuyan oyuncunun,
- * bir kompozitörün notalarını okuyan orkestra üyelerinin,
- * hastalarının gerçeküstü rüyalarının okunmasına yardım eden ruhbilimcinin,
- * fincan içindeki telveden yola çıkıp gelecekle ilgili varsayımlarda bulunan falcının,
- * denize ve gökyüzüne bakarak yarın havanın nasıl olacağını okuyan balıkçının

yaptıkları da göstergeler bütünü de değerlendirme ve anlamlandırma olarak görülebilir. Bu örneklere bağlı olarak okumayı "anlamlandırmak" ve "yorumlamak" olarak düşünmek gerekir.

Bireysel bir etkinlik olarak okuma, bir imgenin, bir tablonun, bir manzaranın ya da anlam oluşturmak için yaratılmış her türlü göstergeler bütünü çözümlenmesini de içerir. Sözlü bir iletişimin, bir konferansın, karikatürün, resimin, heykelin, müziğin de okunmasından söz edilebilir. Örneğin gündelik dilde duyduğumuz "haritayı okumak", "şu grubun verdiği mesajı iyi okumak", "adamın ağzını okumak", "şifre okumak", "adamın geçmişine bir güzel okumak", "yüzündeki sevinci / hüznü okumak", daha ileri giderek "meydan okumak" gibi anlatımları da duyunca okumanın yalnızca yazılı metinle sınırlı olmadığını görebiliriz. Dilimizde okuma ile ilgili bazı sözcük gruplarını anımsarsak ilgili etkinliğin tanımının daha geniş olduğunu görürüz: Aracın plakasını okumak, marşı okumak, müzik okumak (müzik eğitimi almak), bir müzik parçasını okumak, sesli okumak, sessiz sedasız okumak, okuyup üflemek, kimsenin okumadığı bir dilde roman yazmak, okuma yazma bilmek, okumak istemek (eğitim yapma isteği), bu çocuk okuyup adam olacak, kitap okuma alışkanlığı, okuma duygusu, okuma gözlüğü, okuma günleri, okuma ışığı, okumama hastalığı, vb. Her türden "okuma edimini; verici tarafından aktarılan anlamlı bir yapı karşısında, alıcının belirli bir algılama biçimiyle, okuduğu metne kendisini de katarak bir anlam yaratma süreci olarak değerlendirilmelidir. O halde çözümlenecek (okunacak) bütüncü her zaman yazılı bir metin olmayabilir. Dilsel olmayan

ve yorumlamaya elverişli bütünceler de burada sözünü ettiğimiz okuma edimine tabi tutulabilir.

Buradan varılacak sonuç, okumanın yalnızca yazılı metni ilgilendiren bir durum olmadığıdır. Ama yine de biz okumanın akla ilk gelen kısmıyla ilgilenelim. Yazılı metnin okunması iki biçimde olmaktadır. Eğer karşınızda bir dinleyici kitlesi varsa ve bu metni onlarla da paylaşmak istiyorsanız sessli bir okuma yolunu izlemeniz gereklidir. Kişinin bireysel okuması olarak değerlendirebilecek bir roman okuması ise sessiz okuma biçimidir. Her iki okuma biçiminin farklı kullanım yerleri ve yararlarından söz edilebilir. Örneğin François Richaudeau'ya göre "konuşan bir kişi bir saat içinde en fazla 900 sözcük söyler. Ama aynı kişi sessiz okumada 27 000 sözcük okuyabilir"³. O zaman sessiz okuma roman için gereklidir diyebiliriz. Aksi durumda 300 sayfalık bir romanın sesli okunması ayları alabilir.

1. Kültürel Yapı İçinde Yazılı Belgeler ve Yazılı Okuma

Kültür ya da uygarlık denilen bir topluma ve insanlığa ait değerlerin nesiller boyunca saklanması, ilgili bilgi ve belgelerin yazılması ile olabilmıştır. O halde yazma ve okuma edimi kültürel değerler açısından önemli bir durumdur. Okuma, genel olarak toplumsal eğitim ve kültürün bir parçasıdır. Kültürel alışkanlıklar bağlamında yapılır ve eğitimle doğrudan ilişkilidir.

Okumanın kültüre katkısının nasıl olduğu konusunda hepimizin bazı görüşleri vardır. Yani yazılı toplum olmak kültürle yakından ilişkilidir. Aynı şeyi sözlü anlatım için söyleyemeyiz. Hiçbir toplum ne kadar çok konuştuğu ile övünmez. Ama aynı toplumun yazılı belgelerinin nicelik ve nitelik açısından çokluğu, o toplumun kültürel ortamını belirleyen önemli bir ipucudur. Bir toplumun yazılı belgelerle olan ilişkisinin fazlalığı ile kültürel ortamının zenginliği arasında doğru bir orantı vardır. Örneğin bir ülkedeki kütüphanedeki yazılı belgelerin sayısı önemli bir ipucudur. Yine bir ülkede yılda basılan kitap sayısı, okunan gazetenin günlük baskı sayısı her zaman

³ VIGNER, Gérard (1979) Lire : Du Texte au Sens, Paris : CLE International, coll. « didactiques des langues etrangeres », ss. 6-7.

önemli ölçütlerdir. Bu konuda farklı çalışmalar yapılmıştır ve bu konudaki çalışmalar genelde toplum her kesimi tarafından ilgiliyle izlenir.

* Ülkelerin kütüphanelerindeki kitap sayısı ile ülkenin gelişmişlik oranı arasında ilişki kurulabilir. Yine bilgi toplumu denilen kavramın yazılı belgelerle ve kültürel birikimle doğrudan ilişkisi vardır. ABD'deki kütüphanelerde bir buçuk milyar kitap, Almanya'dakilerde 170 milyon, İsveç'tekilerde ise 110 milyon kitap var. 70 milyon nüfuslu Türkiye'de ise yalnızca 25 milyon kitap var⁴. Hemen ardından Türkiye'nin bilgi toplumu düzeyine ulaşip ulaşmadığına siz karar verebilirsiniz.

Yüz milyonluk Japonya'da sadece bir gazetenin (Yomiuri Shimbun) günlük baskı sayısı 10 milyon 77 bindir. Adı geçen gazete ciddi bir gazetedir. Siyah beyaz baskıdır ve yalnızca yazı vardır. Yani reklâm yüzde 20'yi geçmez. Japonya'daki günlük gazete baskısı sayısı 70.4 milyon adettir⁵. Türkiye'deki en çok satan gazete **Posta Gazetesi**'dir ve içinde pek yazı bulunmaz. Bu gazetenin de günlük baskı sayısı 600 binler civarındadır.

Yine Dünya Gazeteler Birliği'nin (WAN) verilerine göre 2005 yılı itibariyle Çin, "en çok gazete yayımlanan ülke" durumundadır. Günde 93 milyon beş yüz bin gazetenin yayımlandığı Çin'i, 78.8 milyonla Hindistan izliyor. Üçüncü sırada ise 70.4 milyonla Japonya yer alıyor.

Fransa'da ortalama her yıl 20 bin kitap basıldığını ve basılan kitapların tümünün sayısının 330 milyonu geçtiğini belirtilir. Bu sayı içinde günlük, haftalık, on beş günlük ya da aylık gazete ve dergilerin baskı sayısı yoktur.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın araştırma sonuçlarına göre bir Japon yılda 25, İsveçli 10, Fransız 7 kitap okuyor. Türkiye'de ise 6 kişiye yılda bir kitap düşüyor. Toplam nüfusu 7 milyon olan Azerbaycan'da kitaplar yüzbin baskı sayısı ile basılıyor. Türkiye ise 2-3 bin dolayında. Maalesef Birleşmiş Milletler İnsani Gelişim raporuna göre Türkiye 173 ülke arasında 86'ncı sırada yer alıyor.

Ülkemizde kültürel ortamı zenginleştirecek olan düşünsel ürünler oldukça az tüketilmektedir. Yani bir öykü kitabı iki bin basıyorsa, bir şiir

⁴ ALİKILIÇ, Dündar (18 Eylül 2007) "Geri kalmışlığın tek nedeni kitap okumamak" **Hürriyet Gazetesi**, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7458935>

⁵ <http://tr.wikipedia.org/wiki/Tiraj>

kitabı bin beşyüz basıyorsa, o ülkenin kültürel zenginliğinden söz etmek fazla olanaklı değildir.

2. Okumanın Alıcı üzerindeki Kalıcılığı ve Etkisi

Okuma ile ülkenin düşünsel, sanatsal ve kültürel zenginliği arasında önemli bir ilişkinin olduğunu söyledik. Aynı okumanın bireyler üzerinde de önemli etkileri vardır. Yani yazılı belgeler yalnızca soyut bir kavram olan "toplum"u ilgilendirmez. Asıl olarak o toplumu oluşturan gerçek bireyleri de doğrudan ilgilendirir.

Metin kavramı da yapısı gereği iki karşıt kutubu varsayar. Yani okur kadar bu okur kavramının oluşmasına katkı sağlayan yazar kavramı da gereklidir. Yazma edimi bir başkasının varlığını öngörür. Yazdığımız ne olursa olsun, yazma edimi her zaman bir okuru var sayar. Her yapıt belli bir algılanma amacı ve biçimi ile yani alıcısının anlamasına katkı sağlayacak biçimde ve onu belli bir konuya yönlendirmek amacıyla okuyucuya sunulur. Her durumda okuma, anlamlı bir yapı karşısındaki etkinliktir. Anlamlı yapıyı çözebilmek için o yapının yaratıcısı tarafından daha önceden kurulması gereklidir. Kurulmamış bir yapı çözümlenemez.

Her metin, okurun tepkisi (algılaması, anlamlandırması, çözümlenmesi, beğenmesi, duygulanması vb.) ile bütünleşir; metin ya da anlamlı yapı, bir okur tarafından anlamlandırılmaya başladığı an yaşamaya, soluk almaya başlar. Bu bakımdan her yapıt okuyucusunun değerlendirmesine ve yorumlama yapabilmesine olanak sağlayacak biçimde düzenlenmiştir.

Her okuma aynı güçte ve alıcı üzerinde aynı etkiyi yaratmamaktadır. Bu durumu iki biçimde yorumlamak olasıdır. Bir yandan alıcının bireysel yanından kaynaklanan durumlar vardır, diğer yandan da her metnin alıcı üzerindeki etkisi farklı olabilir. Örneğin çok sevinçli bir anda okunan bir şiirin anlamı ile hüznü bir anda okunan aynı şiirin anlamı yerinme göre farklı olabilecektir.

Her metin farklı türden alıcı kitlesine yönelik olarak yazılır. Örneğin mektup, hukuki bir belge, bilimsel bir kitap ya da meteoroloji bülteni farklı türden metinlerdir. Hepsi metindir ama hepsinin alıcısı farklıdır.

Edebiyat alanında "dünya klasikleri" denilmesinin nedeni ilgili metinlerin geçerliliğinin uzun süre olmasındandır. 2007 yıllık Hıristiyanlık bilgileri hala geçerliliğini korumakta ve Hıristiyanlar dinlerini bu belgelere göre uygulamaktadırlar.

Şu tabloda metinlerin geçerlilik süresi kısaca açıklanmaya çalışılmıştır⁶.

	Bir okuyucu	Çok okuyucu
Geçerliliği kısa olan metinler	Mektup Bilet, telgraf	Bilgi notu Günlük gazete haberi Meteoroloji bülteni
Geçerliliği orta düzeyde olan metinler		Basındaki makaleler (haftalık, aylık dergiler) Köşe ya da düşünce yazıları Öğretici metinler
Geçerliliği uzun süre olan metinler		Bilimsel söylemler Hukuk metinleri Yazınsal metinler Dini ya da mitolojik metinler

Okur karşısına çıkacak birisi yazdığı şeyin belli bir türde olmasını ister. Nasıl toplum karşısına bir birey olarak çıkararak toplumda bir yer edinmek istiyorsa, yazdığı metnin de daha önce bilinen bir türe uygun olarak hazırlayıp toplumun karşısına bu biçimde çıkmak ister. Metni yazdığı türe bağlı olarak toplumsallaşır ve toplumca kabul edilir.

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi her okumanın amacı ve işlevi farklıdır. Okuyan kişi farklı amaçlarını gidermek için bir okuma edimine başvurur. Yine her metnin okuyucu kitlesi de farklıdır. Eğer okuma edimi bilinçli, istekli ve arzu edilerek yapılan bir etkinlik ise, iki amaçtan söz edilebilir:

* Kişi bilgilenme için okuyorsa; yarar sağlama, belirli bir amaca hizmet etme ve bilgi arama gibi edimler söz konusudur. Kişinin bir meslek sahibi olmak için (örneğin ders kitabını) okuması, bilgi edinmek, haber almak ya da yeni bir durumu öğrenmek için okuması, bilgilenmeye yönelik olan bir okuma edimidir. Bu türden okumada, okuyucu değişik stratejilerden yararlanabilir. Örneğin okur; metni hızla gözden geçirip metnin ana fikrini bulur, metnin tümündeki önemli bilgiye ulaşmak için okuma hızını ayarlar, belli bir bilgiyi bulmak için metni hızla tarar, not alır, önemli açıklamaların altını çizer.

⁶ VIGNER, Gérard (1979) Lire : Du Texte au Sens, Paris : CLE International, coll. « didactiques des langues étrangères », ss. 6-7.

* Haz almak için okuyan bir kişinin amaçları ise öncekinden farklıdır: Bu tür okumada rahatlama, gevşeme, dinlenme, haz alma, ruhsal doyuma ulaşma gibi amaçlardan söz edilebilir. Kişi bir şiiri, öyküyü, romanı başka bir amaçla okur. Yani bir yazınsal metni bilgi edinmek, öğrenmek ya da mesleğini geliştirmek için okumaz. Yazınsal metni bir başka gereksinimini karşılamak için okur. Bunu kısaca estetik gereksinim olarak tanımlamak olasıdır. Yazınsal yapıt, kişilerin bilgilenmek için okuduğu kitaplardan farklıdır. Kişi, açık kalp ameliyatını öğrenmek ya da serbest piyasa ekonomisi ile ilgili bilgi edinmek için yazınsal metin okumaz.

Ancak yazınsal yapıtların okunmasıyla kazanılabilecek pekçok durumlar vardır. Bunlardan bazıları kısaca şöyle belirtilebilir: Mantıklı düşünme, açıklama biçimlerini geliştirme, çözümlenme ve sentez yeteneği kazanma, bir metni eleştirebilme yetisini kazanma, aynı durumu ya da olayı farklı yorumlayabilmek için akıl yürütme yetisini kazanma, okunan ya da dinlenen bir şeyden önemli olanı önemsiz olandan ayırabilme, imgeleme ve sezgisel düşünebilme yeteneğini kazanma.

Sanat yapıtının okunması, okur açısından, bir düşsel doyum aracıdır. Nasıl ki düşler, arzuyu, düşlemleri, doyuma ulaştırma işlevini görürlerse; sanat yapıtları da okurlar için bastırılmış içgüdülerin, duyguların şiddetli baskılarına karşı bir çeşit «güvenlik supabı» görevini üstlenir. Okur için de «yapıt» bir doyum aracıdır.

Yazınsal metinler çok anlamlı yapılar olduğundan, aynı metni değişik bakış açısı ve farklı yöntemlerle okumak, metni anlamlandırmak ya da yorumlamak olasıdır. Çoğul okuma ya da yazınsal metinlerin anlamının bitmezliği denilen durumu bu biçimde açıklamak olasıdır.

3. Okuma Ediminin Düşünsel Yapısı

Okuma eylemi, okuyucu açısından görsel bir etkinliktir. Okuma, sadece sesler, sözcükler ve tümceler dizilişi sırasında birbirlerine ulanmasıyla oluşmaz. Yani okuma ve buna bağlı olarak gelişen metnin anlamlandırılması, beyinle ve ona bağlı olarak gözle yapılan algılama ve birbiriyle ilişkilendirme çerçevesi içinde gelişir. Okumak, insan beyninin temel etkinliklerinden

biridir. Bu etkinlik de, üç temel aşamada gerçekleşir: Algılama, belleğe kaydetme (yerleştirme) ve yeniden oluşturma ya da yapılandırma.

Algılama: Ruhbilimde kullanılan algılama kavramı, duyuların merkezi sinir sistemine aktardıkları iletilerin ayrıntılı bir biçimde anlamlandırılması olarak tanımlanır. Okuma, öncelikle her türlü göstergenin algılanması etkinliğidir. İnsan kendisine yönelik uyarıları seçer, belli bir düzene koyar, yorumlar ve anlamlı birimler olarak değerlendirir. Algılama, göz ile beyin arasındaki ilişkiye dayalı bir insan etkinliğidir. Göz, yazılı göstergeleri ya da matbaada basılan karakterleri ardı ardına tek tek hisseder. Fakat bu algılama bir paket halindedir (Hızlı okuma tekniği denilen okuma biçiminde, gözün bu özelliğinden yararlanır. Paket biçimindeki algılamada, aynı anda birden çok sözcüğü bir arada algılama biçimindeki bir tutum, bu okuma biçiminin temel özelliğidir).

Böylece bir sözcük algılanırken içindeki sesbirimleri ya da bir tümce algılanırken, içindeki sözcükleri fark edemeyiz ya da etmeyiz. Yani tek tek algılama beyin tarafından çok hızlı yapıldığından, sanki biz paketler halinde göstergeleri algılamışız gibi bir durum vardır. Örneğin tümevarım yöntemi ile, önce harfleri sonra sözcükleri (harf-hece-sözcük-tümce sırası) öğrenmeye çalışan bir öğrencinin harfleri birbiri ile ilişkilendirerek okumaya çalışmasında bu paket biçimindeki algılamanın henüz oluşmadığını görebiliriz. Tümdengelim yöntemine bağlı okumada ise, 'tümce-sözcük-hece-harf' okuma-çözümleme sırası izlenir. Tümce öğretiminde, öğrencinin algılaması, tümceyi tek bir gösterge ya da **hece** gibi düşünmesini gerektirir. Yani dil dışı göstergelere benzer bir tutumla, "tek gösterge-tek anlam" yolu ile öğrenir. Daha sonraki aşamada, tümcenin sözcüklere bölündüğünde, ilgili dilsel birimin birden çok göstergelerden oluştuğu görülür. Sözcükleri hecelere ve/ya da harflere bölmede bu durum bir kez daha yaşanacaktır.

Okuma sırasında kişi mantıksal bilgilerini, düşünce biçimini, gözlemlene ve imgeleme yeteneklerini de kullanır. Dışarıdan gelen her türlü uyarıcılar (ses, ışık, görüntü vb.) ön uyarımlar ya da daha önceki deneyimlere bağlı olarak alıcının belleğinde bir anlam kazanır. Diğer yandan metnin şifresini çözmeye girişen bir okuyucu, belli bir soyutlama ile anlam olgusuna ulaşır.

Algılanan göstergeler, yalnızca, zihinsel olarak yapılan düzenleme ile bir anlam kazanır. Bu zihinsel düzenleme, kavramlaştırma ve imgeleme biçiminde olur. Bir nesnenin sözlükteki tanımı, o nesnenin görünmesini sağlamaz, fakat okuyucunun, söz konusu nesneyi bir kavram olarak düşünmesine yardımcı olur. Yani gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi kurmak kavramlaştırmayı, dilsel gösterge ile göndergesi arasındaki ilişkiyi kurmak da imgeleştirmeyi sağlar.

Gösteren ile gösterilen arasındaki ilişkiyi kurma demek olan **kavramlaştırma**, ilk düzlemde basit anlamsal ve bilişsel edinimlerin geliştirilmesiyle olur. Sonra bu süreç, gitgide karmaşıklaşan bir yapıya dönüşür. Kavramlaştırmanın ilkeri aşamalarında; anlamlamayı düzenlemeyi bilmek ve anlamlamayı çözmeyi öğrenmek gerekir. Yine, temel olanı ayrıştırma olandan seçmeyi bilmek, kavramları aralarında değişik ulamlara ayırmak, yerine göre bir durumu özetlemek ve geliştirmek gibi işlemlerle sürer.

İmgeleştirme ise, dilsel gösterge ile göndergesi arasında kurulan ilişkiyi belirtir. İmgeleştirme temel olarak ruhbilimsel bir çözümleme sürecidir. Aynı kavram, göndergeyi ilgilendiren bilgi ya da bilim ile bilgi kuramıyla ilgili bağıntıyı inceler. Gönderge ile gösteren arasındaki bağıntı anlamlama sorunudur ve anlambilimin yanında ruhbilim ve mantığı ilgilendirir

Belleğe yerleştirme: Okuma bir belleğe yerleştirme etkinliğidir. Bir metni okurken, metindeki dilsel göstergeler birbirinin devamı biçiminde algılanır. Yani göstergeler birbirini izler. Her gösterge bir önceki göstergeye yeni anlam katar. Bu durumda okuma, çizgisel olarak aktarılan göstergeleri (en azından) tümcenin, paragrafın ya da metnin bitimine kadar bellekte tutarak ve bellekte tutulan bu bilgileri, okuma eylemi boyunca öğrenilen yeni göstergelerle ilişkilendirerek, bir arada algılama ve anlamlandırma sürecidir.

Bir eylemin sonuna eklenen kip ve zaman ekleri fiilin mastarı ile ilgilidir. Fiil kip ve zaman eki olmadan kök olarak çok fazla bir şey belirtmeyebilir. Diğer yandan kip ve zaman ekleri de tek başlarına anlam taşımazlar. Bu eklerin, fiilin kip, zaman, görünüş gibi özelliklerini belirtmek gibi bir işlevi vardır. Bu durumda, fiilin kökü bellekte tutularak -yeni eklenen göstergeler olarak- kip ve zaman ekleri ile birlikte, bir anlam yaratılır. Benzer durum okuma edimi için de geçerlidir. Baştaki bir gösterge ya da gösterge grubu, daha sonraki açıklama ile anlaşılır olacaktır. Bu durumda okuma süresince, okunan tüm bilgiler bellekte tutulmalı ve daha sonra öğrenilenlerle birlikte değerlendirilmelidir.

Bellekte tutma, dilsel anlatımın her aşamasında vardır. Bir sözcük için baştaki sesleri, bir tümce için sözcükleri; bir metin için de baştaki bölümleri bellekte tutmak, sonradan öğrenilenlerle ilişkilendirmek ve metnin anlamını kavramaya çalışmak gerekir. Bu durumda, en küçüğünden en büyüğüne her dilsel birimin -tamamı söylendiği zaman- bir anlamı vardır, denilebilir (Örneğin eşanlı çeviri (simültane çeviri) yapanlar, bir dilde konuşan kişinin söylediklerinin bitmesi ile çeviri işine girer. Bir dildeki sözcük sıralanışı diğer dilden farklı olabilir. Eğer çevirmen, konuşan kişinin ağzından çıkanları anında sözcüğü sözcüğüne çevirmeye kalkarsa, çevirdiği dilde (amaç dilde) anlamlı bir yapı oluşturamaz. Bu bakımdan çevirmen, konuşan kişinin söylediklerini bellekte tutarak tümce bitiminde çevirmeye başlar).

Okuma sırasında göz değişik hareketler yapar: Çizgi boyunca ilerler, durur, geri döner, aşağı iner, yukarı çıkar. Yani göz bütünüyle çizgisel bir hareket izlemez, sıçramalar gösterir. Her sıçramada da, metnin bir noktasını değil, metnin bir bölümünü görmektedir. Gözün ileri hareketi genelde saniyenin kırkta biri (1/40 sn) kadar sürer, bunu izleyen ve yine genelde saniyenin dörtte biri (1/4 sn) kadar süren duraklama sırasında da, bazı bilgiler kısa dönemli belleğe aktarılır. İşte, gözün beyine bağlı olarak metin genelinde yaptığı ve bellekle doğrudan ilintili olan bu etkinlikler her türlü anlamlı yapıyı okuma (tanıma, tanımlama, anlama, anlamlandırma, algılama, çözümlenme, betimleme ve yorumlama) biçimini içeren bir süreçtir.

Yapılandırma: Üçüncü aşama olarak okuma, yapılandırmadır yani bellekte tutulanları sıralama işidir. Anlama, bellekte gerçekleşen bir süreçtir. Belleğe daha önceden yüklenmiş her türdeki bilgilerin (kültür, toplumsal bilgi, gösterge-gönderge ilişkilendirmesi, bir dile ait kurallar, kullanım bilgileri vb.) yardımı ile okunan metni yapılandırma, bütünleştirme ve sıralama işidir. Bu sıralama göstergeleri birbiriyle ilişkilendirme ve bellekte düzenleme biçiminde oluşur (Yukarıda verilen çevirmen örneğine dönersek, konuşan kişinin kendi dilinde [kaynak dil] aktardığı bildiriye, çevirmen belleğinde tutar. Sonra bu bilgileri "amaç dil"de, belli bir yapı içinde yeniden oluşturur. İşte okumadaki yapılandırma da buna benzer). Göstergeleri birbiriyle ilişkilendirmek, bir bakıma yorumlama işidir. Yorumlama ise

bireysel bir edimdir (Ama dilsel göstergeleri anlamlandırmada (gösteren ile gösterilen ve gösterge ile gönderge arasındaki ilişkileri kurmada) bireyselliğin daha sınırlı olacağı açıktır. Çünkü dil toplumsal bir olgudur ve dilsel göstergenin birincil anlamına (düzanlam) toplumdaki değerinin dışında öznel bir anlam yüklemek, konuşulan dili anlaşılmaz kılacaktır). Kişi kurmaca dünyadaki göstergeleri, kendi bilgi birikimine göre adlandırır ve bu dilsel göstergeleri gerçek dünyadaki bildiği göndergeleri ile eşleştirerek anlamlandırır. Bu belirleme, okurun kurmaca dünyadaki metin ile gerçek dünyadaki bilgileri arasındaki ilişkiyi belirtir. Metnin anlamı ile yaşam arasındaki ilişki, metinde kullanılan göstergelerin oluşturduğu bağımsız metin içi düzen ile okurun düş gücü arasındaki karşılıklı alışverişle belirlenir.

Diğer yandan yapılan yorumlama, okunan metindeki bilgilere bağlı olarak vardır. Yani bellekte tuttuğu bilgileri dizgeleştirmek ve anlaşılır hale getirmek isteyen bir okurun, metinde olmayan bir şeyi de metnin yorumu olarak sunma hakkı ve özgürlüğü yoktur.

Kısacası; yapılandırma, söz konusu edilen bilgileri düzenleme işidir. Bu düzenleme herhangi bir koda göre olur: Dilsel kod, algılama kodu ya da bir başka kod. Ama söz konusu olan dilsel birimler olduğuna göre, düzenleme ve yapılandırma dil kodu içinde gerçekleştirilir. Yani algılanan ya da öğrenilen bilgiler bir dilin kurallarına (koduna) göre yapılandırılır.

Bütün bunların sonunda okuyucu, okuduğunu anlamak ve bilgileri bellekte tutmak için çok değişik yöntemlerden yararlanır. Örneğin sözlük kullanır, bilmediği sözcüklerin anlamını, sözcüğün kullanıldığı bağlamdan çıkarmaya çalışır, yanlış anladığı bir bölümü ayırmada bağlamdan yararlanır, konuyu anlamada metnin başlığından ve (varsa) kullanılan resimlerden yararlanır, okuduğu metinle ilgili notlar alır, bazı yerlerin altını çizer. Bütün bunlar okuduğu metni daha iyi anlamak için yaptığı etkinliklerden birkaçıdır.

4. Sonuç

Bir okuma sırasında nelere dikkat ederiz

Bir metnin okunmak için seçiminde nelere dikkat ederiz ya da etmeliyiz? Herkesin görecelilik içeren yanıtlarının yanında ortak olabilecek bazı yanlar şunlar olabilir:

1. Metin dışı öğeleri. Her metinde asıl metne girmeden önce gözümüze çarpan ya da dikkat etmemiz gereken bazı yanları vardır. Örneğin başlık, yazarın adı, kitabın yayınlanma tarihi, yazarla ilgili başka bilgiler. Hatta kitapla ilgili okuduğumuz bir eleştiri de bizim bir yazıyı okumamıza katkısı olabilir.

Örneğin kitabın başlığı, sizin o kitabı satın almanıza neden olmuştur. Yine daha önce bir raslantı sonucu bir kitabını okuduğunuz ve çok beğendiğiniz yazarın ikinci kitabını hemen satın alırsınız. Burada söylediklerim genelde sanat içerikli kitaplar için geçerlidir. Yoksa şurada İngilizce öğrenen personelin, 'öğretmenin önerdiği şu İngilizce dilbilgisi kitabını' ya da bu sözlüğü alması için dış etmenlere gerek yoktur. Çünkü burada çıkar amaçlı bir okuma ve öğrenme vardır ve bu okuma için her türlü araç gereç satın alınmalıdır.

Örneğin metnin (romanın, öykünün, anlatının, denemenin, tiyatro metninin vb.) başlığı, yazarı, metnin yayınlanma tarihi, metni belli bir yazınsal akım içine yerleştirme, yazarın yapıtları arasında bir sıraya koyma gibi etkinlikler metindışı durumları belirtir. Romanın, öykünün ya da anlatının başlığı, yazarın adı, yayın tarihi, okunan metni kendi türleri ya da yazarın yapıtları arasındaki yerini ve değerini belirlemek gibi birçok metin dışı durumlara yanıt aramak gerekir.

2. İkinci olarak, metnin biçimsel düzenlenişinin okuyucu üzerinde bir etkisi olabilir. Paragraf sayısı ve paragrafların büyüklüğü küçüklüğü, seçilen metnin anlatı ya da söylem olması kitap seçiminde bir ipucu olabilmektedir.

3. Metnin türleri de metin seçimimizde önemli bir işleve sahiptir. Roman, tiyatro ya da şiir metin seçiminde temel metin türleridir. Örneğin en az satılan bir metin tipi tiyatro metinlerdir. Çünkü toplumsal bellekte "tiyatro izlenir" diye bilinir ve bu nedenle tiyatro metni fazlaca satın alınmaz.

Bir kitabı satın aldık. Peki bu kitabı nasıl okumalıyız? Yine söyleyeyim, burada söz konusu olan yazınsal metinler için geliştirilmiş bazı ölçütlerdir.

Yoksa Emin Çölaşan'ın **Kovulduk ey halkım. Unutma bizi** kitabının nasıl okunması ile ilgili değildir. Bir anlatıyı, bir romanı anlamak için üç temel özellikten üçü ya da en azından birisini bilmekle işe başlamak gerekir. Kim ne yapıyor? Nerede ve ne zaman? Bir anlamsal evreni kurmak söz konusu olduğu zaman, anlatının üç işlevi -kişi, süre, uzam- işlevleri anlatının anlaşılmasında önemli bir yeri vardır. Tahsin Yücel'in söylediği biçimiyle "Dünya konusunda her türlü bilginin en azından üç etkenin işlevi olduğu söylenebilir: dünyanın kendisi (uzam), onu ele alan özne (belli biri) ve her ikisinin de yer aldığı zaman (belli bir an). Bu üç öğeden birinde en ufak bir değişiklik oldu mu dünya aynı dünya değildir artık"⁷. Aynı durum başka tür metinlerde aynı yoğunlukta olmayabilir.

1. Metinle ilgili kültürel göndergeler nelerdir? Bir metnin anlaşılması metin ne tür kültürel bilgilere, art alan bilgisine gereksinim vardır? Bu metni okurken bilmem gereken kültürel göndergeler nelerdir? Bu göndergeler örtük mü yoksa belirtik olarak mı sunuluyor? Bir dilin kullanımından gelen bazı özel durumlar var mıdır? Okur kültürel ve toplumsal bilgilere bağlı olarak, dilsel bir okuma ve mantıksal tamamlama süreçlerini yerine getirir. Örneğin, bir metinde geçen nesnelere dilsel olarak adlandırma, algılama, onları gerçek dünyadaki göndergeleriyle eşleştirme dilsel düzeyde yapılan okuma aşamalarıdır.

2. Olay nerde geçiyor, ne zaman geçiyor? Kaç kişi var, bu anlatı kişilerinin adı var mı? Metni ayrıntılı okuma ya da çözümlene denilen bir biçimde okumak gerekir. Bu tür okumada bir bakıma "satır aralarını okumak" doğru olacaktır. Ayrıntılı okumada yalnızca kişi, süre ve uzam yeterli olmayacaktır. Şu tür sorulara da yanıt aranır⁸: Bu kişilerin anlatıdaki görevleri nelerdir? Bu kişiler neler yaparlar, ne söylerler? Kim, kime konuşur? Metin ne konusundadır?, kim, nerede, ne zaman ve kimin için bu metni yazmıştır? Niçin "ben" diye bir özne yazar? Kime yazılmıştır

Bu bağlamda olayın nerede ve ne zaman gerçekleştiği, olayda kaç kişinin olduğu, bu kişilerin adları, bu kişilerin anlatı sırasınca neler yaptığı,

⁷ YÜCEL, Tahsin (1993) **Anlatı Yerlemleri**, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s. 17.

⁸ MOIRAND, Sophie (1987) **Situations d'écrit**, Paris : CLE International, Coll. Didactique des langues étrangères, p.9.

neler söylediği, kim kime konuştuğu gibi sorulara yanıt vermekle başlanan bir okuma biçiminde daha sağlıklı sonuçlar alınacağı açıktır. Yani ilgili sözcenin kim tarafından, nerede, ne zaman ve kime yönelik olarak üretildiğini bilmek okumaya kolaylıklar sağlar.

3. Metnin temel düşünceleri nelerdir? Temel düşüncenin yanında ikinci düzeyde gelişen başka olaylar da var mıdır? Yani metindeki izleğin bulunması, konunun anlaşılması için iyi bir yaklaşım olacaktır.

Bu konularda daha başka bilgilere de gereksinim olabilir. Ama her durumda okumak ve okuduğunu anlamlandırabilmek önemli bir erdemdir. Çünkü okuyan bireylerden oluşan toplum daha sağlıklı bir toplumdur. Okumayan toplumun geleceği karanlıktır. Kısacası şu sözle konuşmamızı bitirelim:

Kitap okumayan toplum, komaya giren bir hastadan farksızdır.

KAYNAKÇA

- ADAM, Jean-Michel (1990) **Le Texte Narratif, Traité d'Analyse Textuelle des Récits**. Paris : Nathan-Université
- AFL (1986) **La lecture : préalables à sa pédagogie : manuel à l'usage des éducateurs, enseignants et formateurs**, Paris: Association Française pour la Lecture.
- ALİKILIÇ, Dünder (18 Eylül 2007) "Geri kalmışlığın tek nedeni kitap okumamak" **Hürriyet Gazetesi**, <http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=7458935>
- BEACCO, Jean-Claude, Mireille DAROT (1984) **Analyses de discours. Lecture et expression**. Paris : Hachette/Larousse.
- DUCROT, Oswald; Tzvetan TODOROV (1979) **Dictionnaire Encyclopédique des Sciences du Langage**. Paris : Editions du Seuil.
- GOLDENSTEIN, Jean-Pierre, (1990) **Entrées en littérature**, Paris : Hachette F.L.E.
- GUIRAUD, Pierre (1984) **Anlambilim**, Çeviren: Prof. Dr. Berke Vardar, Ankara: Kuzey Yayınları.
- GÜNAY, V. Doğan (2004) **Metin Bilgisi**, Genişletilmiş 2. Baskı, İstanbul: Multilingual Yayınları.
- MEYER, Michel (1993) **Questions de Rhétorique: Langage, Raison et Séduction**, Paris: Livre de Pioche.
- VIGNER, Gérard (1979) Lire : Du Texte au Sens, Paris: CLE International, coll. « didactiques des langues étrangères ».
- YÜCEL, Tahsin (1993) **Anlatı Yerlemleri**, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

